

بلوچی گیدی شاعریء موتک

نسرین بلوچ

Abstract:

Balochi folk poetry has been a dominant factor throughout the Baloch history. The Baloch folk poetry consists of sipat, Halo, Ladok, Lulli, Zahirok, lilo .laeladi, Dihi, and Motk (elegy).

The aim of this paper is to discuss the aspects of elegy in the Baloch society during the death of a beloved one. This paper shows different verses concerning to the elegy will be focused in detail to show the richness of Baloch folk poetry in the Balochi society.

گوٹگری (Abstract):

جہانء تہا تاں حدے کہ مئے زانت ء زانش کار کنت۔ شاعریء دوڈ لگیں تہر انت۔ یکے السی شاعری انت کہ الس ء ھل ء واھگاں شوندار بیت دومی تہر جوڑشت ء شاعری انت کہ گوں زانت ء شاھم ء تورگ ء رد ء بند دیگ بیت بلوچی زبان ء ہے دوئیں تہر است انت السی شاعریء سپت، صوت، ھالو، لاڑوک، لولی، زہیروک، لیلو، لیلڑی، ڈیہی ء موتک ء وتی وتی پاس ء پھر انت۔ کسے وشئی ء شادھی ء وھد ء کار بندگ بیت دگرے ملوری ء دلگیری ء شوندار بیت۔ موتک اچ ہمیشاں یکے کہ مردگ ء سپت، مہر دوستی، کمال ء پدا کوڑوئیں دنیا ء بے وفائی ء بے سہائی ء یا تاں گیجاں کنت۔

موتک شاعریء چو آدگے تہرانی وڑ ء یک تہرے کہ ماں ھک لبزانک ء توکا است۔ ماں عربی ء ایشرا ”رثا“ مرثا ء مریشہ گشت۔ اردو ء عربی ء گال مریشہ رستگ، انگریزی، ایشرا ”الجبی (Elegy) گشت ء فارسی ء ایشرا ”مویہ“ گش انت۔ بلوچی ء ایشرا ”موتک“ یا ”مودگ“ گش انت۔

ماں لبزانک ء پڑ ء ایشی ء بزانت پہ یکے ء مرگ ء سراگریوگ اوزاری کنگ آئی ء جوانیاں گیر آرگ ء و تا جتگ ء چو پگ۔ بلئے موتک ء دگہ ہم لبزانکی ء ادبی رنگے است۔ کربلاء واقعات ء رند آئی ء سرا تہمیاں کنگ بوتگ۔ اے رنگیں موتک یا مودگ چہ کہنیں رنگ ء جتا پ گستا انت۔

”عام طور پر عورتیں ہی ماتم کرتی ہوئی موتک کہتی ہیں اور بیان کرتی ہیں عموماً چند ایک اقتضاف (اقتباس) شدہ کچھی مصرعے ہوتے ہیں۔ جو کسی زمانے کے نامعلوم شعرا کی تخلیق ہیں۔ اب ان شعرا کی پوری نظمیں تو دست بردست زمانے سے نہ بچ سکیں لیکن موتک کے یہ چند مصرعے چونکہ متواتر استعمال ہوتے رہے ہیں اس لئے ہم تک پہنچ گئے ہیں۔ ورنہ یہ بھی کوئی علیحدہ چیزیں بالکل نہیں ہیں مثلاً

میرے بخت کو سیرغ نہیں لوٹ سکا
بھلا اس کے ملا کہاں لوٹا سکیں گے

ترجمہ:

منی بخت ء سیرگ آورت نہ کنت
گڑا اے زمانگ ء ملا کجا چہ آورت ئے کن
انت

ہوا کتنی بھی چلے (قبر میں) تمہارے دل کو ہوا نہیں لگتی
بارش جتنی بھی برسے تمہارا دوپٹہ نمناک تک نہیں ہوگا

ترجمہ:

گوات ہر چنت کہ ترند بختیت (گورء تھا) تئی دل ء ھچیس گواتے نہ
لگیت

ھوار بگوارت اوں تئی سریگ نیمبگ نیت - ۱

موتک ماں ”پرس ۽ پتر“ ۽ کارانت چوشنکہ چه مردم ۽ مرگ ۽ چه رند جنین آدم ہمارے تنگیں ۽ لوگ ۽ تاں سے روچ ۽ آئی ۽ پرساں
نذانت ۽ موتک کارانت گڑا پہ چشیں دور ۽ یک جنین آدمے کو ہنیں موتک ۽ زہر وکانی بدان گوں دہد ۽ گری تنگیں چه گمش
ایت ۽ آدگے نشنگیں جنین آدم گریونت ۽ چو جوبانی ۽ وڑ ۽ جواب دینت۔

اے موتک جنین آدم ۽ مرگ ۽ چه رند آرگ بوتگ۔

پربندوک: دست مادیست تمل گوں تنگہ ۽ سنگھان

مهرانی بانک چمانی روکاں براں

جوبانی: مهرانی بانک سرانی ہوشاں براں

انچو گوہارے ۽ پتی برات ۽ مرگ ۽ اے موتک گشتگ

پربندوک: ہر وھد کاینت نو دبا ہانی

برات نہ اتک انت شوم گوہارانی

جوبانی: پر وتی راج ۽ واجہ ۽

پربندوک: من دل ۽ داراں دل منا نیلیت

دل منا برات ۽ ترانگ ۽ گجیت

جوبانی: پر وتی راج ۽ واجہ ۽

اے جوبانی موتک ورنائیں مردے ۽ مرگ ۽ گشتگ بوتگ

پربندوک: دل منی دوریں ترانگے کپتگ

دل منی داداں سپین بستگ

جوبانی: منا مہ شورین ۽ پاد مکن واب ۽

پربندوک: دل سبک گامیں نیگے مل ایت

بارت منارا ہانی سر ۽ جل ایت

جوبانی: منامہ شورین پاد مکن واب ۽

پر بندوک: دل منی لھڑیں لوھیگاں گرسنگ

ماشپی پاساں دل منی برتنگ

جوابی: منا مہ شوریں ء پاد مکن واب ء ۲

سید گنج ء تہا موتک ء بزانت اے وڑ گیشینگ بوتگ

☆ ہماز ہیروک کہ کسے ء مرگ ء جنگ بہ بیت

☆ ہماز میر کہ موتک ماں ایشی ء گوشنگ بہ بیت

☆ ہمالچہ کہ بہ موتک آرگ ء پر بندگ بیت۔ ۳

بلوچی گیدی شاعری ء بازیں تہر ء قسم انت ایشانی تہا انسان ء زند ء حیاں ء لیکہ ء اگاں چارگ بہ بیت تہ چہ کلاں پیسر سپت ء نام کنیت۔ اوچہ کلاں گڈ سراموتک ء نام کنیت۔ اے تہرانی تہا مہر ء دوستی ء زبان ”سوت“ ء وشی ء آواز ہالو ء لاڑوک انت۔ روحانی درشانی ء ”سپت“ ء دوری ء جتائی درد ء غم ء حاتراز ہیروک کار مرز بیت۔

”ماں لبزانک ء پڑا ایشی ء بزانت یکے ء مرگ ء کہتی ء ارمانی بوئنگ ء آئی ء زند ء شری ء جوانیانی توصیف ء درشان کتگیں گال ء گپتاراں موتک گشت۔ ۴

سید ظہور شاہ ہاشمی موتک ء راجہ عربی ء فارسی ء معنائے بزانت ء چہ دور کنت آنوشتہ کنت۔

”بندات موتک ء لوز ء تب گیشنگ پھاسک ء المی انت کہ چومہ بیت بدریں بلوچ یا کہ چہ بلوچی ء پھک ء ناسر پدیں وت گڑیں پٹ ء پول کنوکیں شہ زانت ہے لوز ء ہم چو آدگہ لوزاں ”عربی“ جوڑمہ کنت ہنچوش کہ زہیریک ء درونت (باب) ء گشنگ بوتگ کہ موتک ء راعربی ء پوشاک پوشائینگ ء آہان ء بازار زانی رسیت کہ ایشی ہم ماں پہ آواں جریدگ (میہا) کرتگ واجہ سید ظہور شاہ ہاشمی موتک ء درگیجگ ء وتی پٹ ء پولی کتاب ء تہا نوشتہ کنت۔

”کہ یہ لفظ اوتامس 6 ص // ص ددص (میوا) ہے اور پہلوی (زند) میں یہ لفظ مو،

فارسی میں ”مویہ“ بلوچی میں ”موتک یا مودگ“۔ ۵

عربی مریشہ ء جوانتریں پر بند ہارون الرشید ء دور ء باریک ء ابو جعفر برکی ء کوش ء سراجوڑینگ بوت انت ایشانی درور انگت عربی شاعری ء دست نہ کپیت۔

سیف ابن ابراہیم کشیت۔

☆ چہ برلمیاں رند داد بخششیء استال پرشت۔ داد بخششیء دست مند بوتنت۔ بخششء ساوڑھشت۔ انچو ابونواس وتی مریشہ اس وتی مریشہء چوش گیشٹ۔

☆ اے جعفر تو آگہ مرگء پیالہ (کدھ) چشت ماہم ہمروچ ہے کدھء چش ایں وھدیکہ برکی کہول سر نیاتک تہ جہانء جہانء بخششء آج ما اسلام۔

انچوشیں شاعری فارسیء تہاہم باز بوتگ فارسیء نامی ایں مریشہ گشوک ابن ہشیمء مریشہ مزن زانتیء رژنء ڈسء دینت۔ ۶
ردوء تہا انیسء دیر لکھنوءء گچین مریشہ پر بندوک بوتگ انت۔ بلئے فارسیء اردوء تہا مریشہ پھ لسء ہک مردمء پر بندگ نہ بوتگ
ایش بادشاہانء نازینگ یا گڈا کر بلاء شہیدانی جان ندرنگ قربانی دینگء بابتء انت بلوچیء ہم موتگ گشگ بوتگ چو کہ
سیمک انت کہ آئیء ما بلوچیء اولی موتگ گشوکیں زالبولیں شاعر گوشتیں۔

اٹس

ژء مژاں استین ءے سرء کشی
بڑز ایں چو ”ماران“ کمیں کوہ آں
کھکر شے ”نتھا“ء سرء پاغ ایں
جیہر تئی ہمنبو ایں گلا لک آں
ترنپ تئی موڑت ایں جابیہ تیراں
شف گروخ میانء گالہوریں تیغ ایں
گرندھ شے نتھا تھوپکء گوانک ایں
تانہی نوداں گوں شوءء عرض ایں
لنڈو وشانکء منغ او فرض ایں
کہ آں شہیدانی زیارت آں مین ایں
پہ دم اے مونگا نزوکنیں ترنپ آں

شوازو ادبو ایں جیہہراں بل ایں
 اش ء سمین آنی گلگل اوہل آل
 در کفیث سالونک دروشم ایں ”نتھا“
 نیشندی ء ژا تک دف ایں گور ء
 شر نہ ء براہندغ هوا گنج آل
 گیتغ ء گو ء کلر ء ہیسیس آل
 دنزت مس ڈال شاہیں بروث آناں
 من بروث آن ء برنگل ایں ریش آل
 چوٹو ات دنزون زواد بوایں
 (گڈ) گال و بولی بی گوں تانہی نوداں
 پہ کئی منت آل مناں مین ایں
 شواکئی چم ء گرتغیں اٹس ایں ؟
 اے جواو داشہ تانہی نوداں
 ماسیمک ء منت آل ترانیت ء
 او ما ”سیمک“ ء چم آنی گرتگیں انڑسیں
 (کہ) ماجن اے دیراں گونغین دیشہ
 پڑ توے ”نتھا“ یا گونخ بیشہ
 رنگ اے چو آسانی پھر ء بیشہ
 بچ سنگارنت وٹی بوراں
 کارنت ء منی کل آنی سرء تاش آل
 پہ من ء کارنت شوغیں زراں

حلوٹ ایں کیخ ایں ونگ آں
 کہ دیروء ورنایاں ژ گیشن یک اے
 ’ اوہ دیروء ورناتہ کل منی براٹ آں
 آنکہ منی عاریف ایں پٹ ای ہند آں
 پر منی چن ء نتھا من مم آں انت
 پر منا کاریٹ ” چیٹ “ چپی آں
 سر منی چنی آں نہ ویت بازار
 پاد گوں لاهڑی رکن ایں کوش آں
 اوبلاں چم اوں پہ سپاہیں سیر مغاں سک آں
 ماوتی جیغ پہ نہت اے بست ء
 موٹ ء گیر ایت یا سورہ اے ” نتھا “

صبا دشتیاری ء غوث بخش صابر ء ہم ہے تہر پجاروک کنائینگ انت

اے مریشہ غوث بخش صابر ء تخلیق انت۔ ایٹی ء تہاسید الشہدا حضرت امام حسین ء میدان جنگ ء پترگ ء گوں یزید ء فوج ء تران
 کنگ باز جوانیں وڑے ء گندگ ء کئیت۔

در آنگ شہیں حضر چہ کل ء
 دروت ونت آسمان جنت پل ء
 خدایا گرتی ہنچو رضا انت
 پہ اسلام ء حسین ء ندر ساہ انت

کربلاء واقعات ء واجہ صبا دشتیاری ء حضرت امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ ء آئی سنگتانی اڑ ء جنجالاں چوش بیان کرتگ۔

لاچار درست کرب و بلا ء پڑ ء شتاں
 اے کلیں پار حق پدا ہفتاد دو اتاں

اے لشکرء امام حسین ء من چے گشاں
ایمان و دین ء راہ ء قربان بیوک اتاں
گرک ناں اے شیر و مزار ء کشوک اتاں ے

چرایشی اے زانگ بوت کہ مرثیہ پہ وتی زانٹی سنگ ء چہ موتک ء جتاننت موتک ء پر بندان ء واجہ عطا شاد ء ”درین“ ء تھا آورتگ ء اے ہبر ء کنت کہ موتک السی شاعری ء بہرے موتک ء را بلوچستان ء جتا جتا میں اکہاں دو سے جتا میں نام ء بجہ آرگ بیت جاگے ء موتک۔ جاگے ء موتک، جاگے ء مودگ بلئے حالینی جون ء کمی ء ارواہ ء راہ ء گٹ نہ کنت۔ بلوچی ء موتک چہ مرگ ء درکنگ بوتگ بزاں مرگ ء سگ ایشی ء تھا پہ مرگ ء رنج و اندوہ درشناگ بیت موتک ء پجارو کی زمیل گوں زھریگ ء زمیل ء دپ وارت۔

”بلوچی موتک ء تھا درستاں چہ گیسق اہم ء بستار کرزیں چیز ایش انت کہ ایشی تھا میت ء

بارو ء زنڈیں ٹاپار نیست۔ ۸

کہنیں بلوچی شاعری ء بگلیج و دیرونی کتاب ء تھا واجہ عبدالصبور بلوچ موتک ء بابت ء گشیت۔

کہ بلوچی گیدی شاعری ء اے تہر ء بلوچستان ء بازیں ہندو دمگاں دگہ دگہ نام دنیگ بوتگ جاگے ء موتک جاگے ء موتک ء موتک ء جاگے مودگ بلئے اے دگہ دگہ نام گیدی پر بندانی اے تہر ء کیونی ء راہ ء ہج جاگہ ء گٹ نہ کنت۔ ۹

”مرثیہ اصل میں موت کے غم کی صورت میں ایک فطری جذبہ کے طور پر ظہور پزیر

ہوتا ہے غم کی شدت اور کسک کو کم کرنے کے لئے اس سے تزکیہ کا کام لیا جاتا ہے۔ ۱۰

”مرثیہ ایسی نظم کو کہتے ہیں جس میں شاعر کسی شخص کے دنیا سے اٹھ جانے پر اپنے

جذبات غم کا اظہار کرتا ہے اور مرحوم کی خوبیوں کو بیان کر کے اسے خراج عقیدت

پیش کرتا ہے مرثیہ کے لئے کسی مخصوص ٹیسٹ یا تربیت قوامی کی کوئی شرط نہیں قصید،

مثنوی، مرع، مخمس، مسدس، ترجیع بند، غرض کی شاعر جس ہیت میں چاہے مرثیہ لکھ

سکتا ہے۔ ۱۱

اگاں ماچوش بگوشیں کہ زہیرِیگ ء موتک ء لوزاکی تب یک انت نہ چر ایشی مردم ناگت ء سینے مہ جنت۔ مئے نزع زہیرِیگ
زندگیں ء یاتانی سہڑ انت ء موتک مردگ ء کار پدانی عکس۔ ہمنیادی ء شری ء مارگ بیت کہ گال ہمانت کہ زالبول اش پردریں
توار ء الہان کنت۔

سید ظہور شاہ ہاشمی کہ بلوچی زبان و ادب کی تاریخ ء زہیرِیگ ء گال نبشتہ کرتگ انت آہان ء گوں مودگ ء پر بنداں دیم پہ دیم
بکنیں تہ بید چہ زندگ ء مردگ ء دگہ خاصیں پر کھے ودی نہ بیت۔

زہیرِیگ:

توت ہے بے علا جیں دردے درمان ء بکن
منی دل ء بند تئی باھوٹ انت
آچہ منی نیمگ ء انا متے کہ تئی احوالہ کرتگ
ہما کہ آئی عمر بیست سال انت
کہ آئی گلاک دراج ء دیمانوک سبزگ انت
من مغروریں سراں اوں غماں شگول
کرتگ

ہے ورناء، یات سکی ء۔ بے تاہیر کنگا ان ت
منی بچ تئی مادر ء حال نوں چارت نہ بیت
کہ آشاں تیوگیں فریاد وزاری ء گوازینت

موتک:

چو نر مزار ء نہ ترسیں داد کریم ء
چو زوم ء ڈنگ جنوکیں زام سرین ء بست
ء دیریں منز لے ء پند ء سرگپت
تنے حد ء کہ آ ہندوستان ء سر بوت

اوداں آئی مرگ ء تہلیں شربت چشت
 شاباش انت ہا ماتانی دل ء را کہ
 آ ہاں بچ ہندوستان ء سپاہی انت
 ء ہندی او سندھیانی ہم نیا ء ہم درد انت
 مات ہے بچاں بچاں پے ماتاں
 چو کپوتاں ساعت و دمان نالیت
 ء چو راگیں شاتل ء پر یاد کنت
 وھدیکہ چک لیب لیب ء (ماتی) ء کوکار کنت
 تہ منی دل ء چائیگ لپاشت

موتک ء بلوچی کنیں شاعری ء چہ ابید نوکیں شاعری ء تھاواں ایٹی بنگپ گشگ شعر کنگ بیت۔ بلکن ء چندیں کس ء وتی مات ء چکے ء
 مرگ ء سراواں اے رنگیں شعر گشگ بلئے سرجم ء موتکی شعر نیست۔ بلئے غزل ء چیزیں بندانی تھا موتک ء بنگپ گشگ بوتگ
 چو کہ احمد زہیر موتک ء بنگپ ء وتی دستونکے ء دو شعر ء تھا چوش بیان کنت۔

آزگیں ٹپ پہ درمان ء دوا دراہ نہ بنت
 اے ہا دا تگیں سوغات انت کہ بیگواہ نہ
 بنت

وارتگ اش کدھیں چمانی سبکیں تیرے
 انچو وشواب انت داں کیا مت ء آگاہ نہ بنت

سرشون (References)

- 1- هاشمی، ظہور، سید، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) 1986- سید ہاشمی اکیڈمی، کراچی، تاکدیم 114
- 2- فقیر شاد، درج 2003 تاکدیم 280-279
- 3- سید ہاشمی سید گنج 2000 تاکدیم 285
- 4- فقیر شاد، درج تاکدیم 785
- 5- هاشمی، ظہور، سید، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) تاکدیم 114
- 6- صابر، غوث بخش، بلوچی زبان و ادب کی مختصر تاریخ، مقتدرہ قومی زبان، پاکستان، 1997، تاکدیم 24
- 7- صباد شتیاری، گلکار چکنکار، بہار گاہ سلیکمیشز کراچی، 1990 تاکدیم 183
- 8- بلوچ، عبدالصبور، کہنیں بلوچی شاعری، (نگینج دیمروئی) ہائر ایجوکیشن کمیشن، اسلام آباد، 2006، تاکدیم، 2
- 9- واحد بزدار، قدیم بلوچی شاعری کا تنقیدی جائزہ، قائد اعظم یونیورسٹی اسلام آباد 1968، تاکدیم، 115
- 10- صدیقی، ابوالعجاز حفیظ، کشاوت تنقیدی اصطلاحات، مقتدرہ قومی زبان، اسلام آباد، 1985، تاکدیم، 170
- 11- هاشمی، ظہور، سید، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) تاکدیم 117، 112